

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Metodika výuky češtiny jako druhého jazyka pro žáky s odlišným mateřským jazykem

ŽÁCI S ODLIŠNÝM MATEŘSKÝM JAZYKEM

❖ Co znamená termín žáci s odlišným mateřským jazykem?

Jedná se o velmi různorodou skupinu žáků a studentů, jejichž mateřštinou není čeština, a tudíž je pro ně vyučující jazyk českých škol cizím jazykem, což je znevýhodňuje ve výuce a má vliv na jejich školní úspěšnost. Obecně zde vycházíme z **pedagogické perspektivy – tj. pokud učíme či doučujeme žáka s odlišným mateřským jazykem (OMJ), je pro nás rozhodující, zda a jak ovládá češtinu, nikoli zda má české občanství či jaký typ pobytu má.** Vyskytují se žáci s českým občanstvím, kteří ale česky dostatečně neumí – ať už se jedná o děti českých občanů, které vyrostly v cizině, kde se i vzdělávaly, děti bilingvní nebo děti-cizince, které získaly spolu s rodiči české občanství, ale mají odlišný mateřský jazyk. Na druhou stranu je množství žáků s jiným státním občanstvím, kteří češtinu bez problému ovládají, protože se zde narodili, absolvovali MŠ a jazykově jsou na úrovni rodilých mluvčích.

❖ S jakými žáky s OMJ se v České republice setkáváme?

Dětí, které přicházejí do České republiky ze zahraničí z kulturně a jazykově odlišného prostředí, v posledních letech mírně přibývá. Podle údajů Českého statistického úřadu ve školním roce 2016/17 navštěvovalo české základní školy 20 237 žáků s jiným než českým občanstvím, což tvořilo asi kolem 2,2 % všech žáků ZŠ. Dohromady je dětí, pro které čeština není mateřským jazykem, více než 30 000. Nejvíce takových dětí je v Praze (cca 40%), velkých městech a průmyslových aglomeracích, což kopíruje místa s největším počtem pracovních příležitostí pro jejich rodiče. Mezi nejčastější země původu v pořadí dle početnosti patří **Ukrajina, Slovensko a Vietnam** následovány Ruskem, Bulharskem a Mongolskem.

❖ Jak jsou tito žáci znevýhodněni a jak je podpořit?

Pro vzdělávání žáků s OMJ je zásadní překážkou jazyková bariéra, která může výrazně limitovat jejich studijní úspěchy. Při vzdělávání těchto dětí totiž dochází k situaci, kdy se současně učí nový (druhý) jazyk a zároveň se prostřednictvím tohoto jazyka učí. To klade na

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

učitele i žáky vysoké nároky, neboť jazyk, který je používán při výuce, a to již na 1. stupni ZŠ, je složitý a neodpovídá začátečnické ani mírně pokročilé jazykové úrovni. Přesto se od těchto žáků očekává, že se co nejrychleji zařadí do vzdělávacího procesu. Těmto nárokům jsou však schopni dostát, pouze pokud dostanou ve škole odpovídající podporu, spočívající především v **systematické výuce češtiny jako druhého jazyka**. Kromě legislativní podpory, na kterou mají žáci s OMJ ze zákona nárok, velmi pomáhají i **další formy podpory jako jazykové kurzy, individuální či skupinové doučování či mimoškolní aktivity a kroužky**, při nichž se tito žáci pohybují v českojazyčném prostředí a nenásilnou formou si osvojují jazyk.

❖ Na jakou legislativní podporu mají žáci s OMJ nárok?

Školský zákon ukládá **rovný přístup ke vzdělání, škola proto musí zajistit cizím státním příslušníkům pobývajícím na území ČR přístup k základnímu vzdělání za stejných podmínek jako občanům ČR, a to, aniž by doložili legálnost svého pobytu**. Na všechny žáky-cizince, kteří jsou na území ČR déle než 90 dní, se vztahuje **povinná školní docházka**, a to bez ohledu na to, jakou mají znalost vyučujícího jazyka.¹

ČEŠTINA JAKO DRUHÝ JAZYK

❖ Co to je čeština jako druhý jazyk a jak se liší od češtiny jako cizího jazyka?

Výuka češtiny u žáků s odlišným mateřským jazykem má své specifika. Pokud do českého prostředí přijde někdo, pro koho není čeština mateřským jazykem a začne se učit česky, strukturu jazyka vnímá jiným způsobem než rodilý mluvčí. Proto také musí výuka vypadat jinak. **Výuka češtiny jako druhého/cizího jazyka je zcela odlišná od výuky češtiny jako jazyka mateřského** (tzv. školní čeština, kterou se učí české děti). Samozřejmě, že se stále jedná o výuku téhož jazyka, o stejný soubor jazykových prostředků se stejnou strukturou a systémem, ale přistupujeme k němu z jiného úhlu pohledu. Je třeba poznamenat, že k výuce češtiny jako cizího/druhého jazyka existují různé přístupy a **není možné podat univerzální metodický návod**.

Při výuce cizinců se většinou mluví o **češtině jako cizím jazyku**. Tato metodika se věnuje výuce **češtiny jako druhému jazyku (ČDJ)**. V čem je rozdíl? **Čeština jako cizí jazyk** je studium

¹ Dle platné legislativy by měla škola poskytnout všem žákům podporu podle jejich individuálních potřeb. Jedná se o **jazykovou podporu pro žáky s omj (§20)** - žák s jinou státní příslušností než českou, má dle zákona nárok na bezplatnou jazykovou přípravu, kterou má zajistit „krajský úřad příslušný podle místa pobytu žáka ve spolupráci se zřizovatelem školy“. Tato podpora v praxi bohužel příliš nefunguje. Pro všechny žáky s OMJ bez ohledu na státní příslušnost pak přináší důležité změny novelizovaný školský zákon 82/2015 SB. Spolu s vyhláškou 27/2016 SB **§ 16 o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami** a žáků nadaných, kteří potřebují podporu při výuce. Podle stupně úrovně ovládnání českého jazyka lze získat tzv. podpůrná opatření (PO), **žáci s OMJ mají nárok na 1. - 3. stupeň PO**.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

češtiny v prostředí, kde čeština není běžným prostředkem komunikace, stejně jako např. studium angličtiny v českém prostředí – tento jazyk se učíme, ale nemusíme s ním denně komunikovat, učit se v něm nebo v tomto jazykovém prostředí žít. Čeština jako druhý jazyk (ČDJ) je pojem, který se používá i v jiných jazycích (English as a second language, Deutsch als Fremdsprache) pro výuku žáků a studentů odlišným mateřským jazykem v majoritním jazykovém prostředí pro potřeby dalšího studia a budoucího zaměstnání.

❖ Co je specifické pro výuku ČDJ?

Pokud si otevřeme některou z moderních učebnic pro děti či dospělé, již na první pohled si povšimneme rozdílů oproti např. učebnicím českého jazyka, z kterých se učí děti ve škole předmět český jazyk. Mezi hlavní specifika výuky ČDJ patří:

- pro začátečníky **používáme učebnice pro češtinu jako druhý jazyk**, nikoli učebnice českého jazyka či slabikář – tyto učebnice prezentují češtinu jako cizí/druhý jazyk a propojují témata, slovní zásobu a gramatiku. Doporučený seznam takových učebnic najdete na konci této metodiky.
- **gramatika není cílem, ale prostředkem**: gramatika vychází z tématu, nikoli naopak – má vyplynout z kontextu toho, co chceme sdělit
- **v každém tématu vytváříme prostor pro aktivní produkci řečových dovedností** – písemná a ústní komunikace, mluvení, psaní, čtení (to, co se naučili, použijí, tj. napíšou, řeknou, přečtou)
- **témata vybíráme podle toho, jak jsou praktická a frekventovaná** (preferujeme situace, v nichž se žáci s OMJ ocitají, učíme „pro život“)
- využíváme **princip analogie a nápodoby** – pro fixaci určitých jevů používáme jednoduché a praktické příkladové věty, které žákovi usnadní komunikaci (Co to znamená? Ještě jednou, prosím, nerozumím.)
- **komunikace je důležitější než vysvětlení** – důležitější je se dorozumět, nikoli porozumět celému systému včetně výjimek (na začátku tolerujeme, pokud se žák vyjádří gramaticky nesprávně, ale srozumitelně, oceňujeme kladně snahu mluvit)
- **osvojování místo vědomého učení** – nejprve učíme (fixujeme) určitý tvar, teprve poté vysvětlíme - zejména u mladších dětí (např. při učení 4. pádu se nejprve naučíme či zopakujeme podstatná jména v ženském rodě – tužka, voda, taška, poté se naučíme větu To je...tužka, voda, taška. A poté teprve příkladovou větu Mám ...tužku, vodu, tašku.)
- **rozdělení (parcelace) a odlišná struktura gramatiky** – gramatika je podávána co nejjednodušším a nejpraktičtějším způsobem: upřednostňujeme jednodušší pravidlo + výjimky, nežli složitý systém pravidel (např. používáme zjednodušené rozdělení na

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

čtyři slovesné třídy místo klasických pěti, které se učíme v předmětu český jazyk). Z gramatiky vybíráme pouze tu část, kterou potřebujeme k tématu (např. pokud se učíme sloveso být, na začátku vystačíme s „já jsem“ a „ty jsi“ – aby studenti mohli mluvit o sobě a o svém sousedovi, nepotřebují se hned učit časování ve všech osobách)

- rozlišujeme, **co je třeba umět aktivně a co pasivně** (tzn. čemu stačí rozumět)
- **klíčová a nová slova** uvádíme nejprve v 1. pádě, popř. v infinitivu, aby si je žák mohl vyhledat
- **srozumitelnost, jednoduchost** – vysvětlíme na jednoduchém příkladu, kterému žák rozumí + ještě **ověřujeme porozumění – jednoduché a srozumitelné instrukce. Pro stejnou činnost stejná slova** (např. učíme-li vlevo/vpravo, nepoužíváme nalevo/napravo) + **necháme žáka slovo/zopakovat**, ne jen odkývat
- **princip praktičnosti a reálnosti** - používáme reálnou češtinu, nikoli slova, která se ne vyskytují nebo která používáme zřídka. Nemusíme mluvit výhradně spisovně, lze používat i obecnou češtinu, kterou žáci slyší všude kolem sebe, je ale třeba vždy upozornit na spisovné tvary (ty jsi X ty jseš, zelený-zelenej). V písemném projevu vždy upřednostňujeme spisovné tvary.
- **frekventovanost a centrálnost** – okrajové a méně frekventované jevy (na začátku např. podstatná jména rodu ženského končící na souhlásku) či vzory (předseda, soudce) vypouštíme, pokud přímo nepotřebujeme
- **princip cykličnosti** (gramatiku probíráme opakovaně, žáci zapomínají) a spirály (mírně obohacené variace)
- **kontrola pokroku** (žák si vytváří portfolio, schraňuje pracovní listy, používá či vytváří vlastní slovníčky k tématu atd.)
- spolu s jazykem zprostředkováváme také **sociokulturní dovednosti** (v češtině např. tykáání/vykáání, způsob oslovení, prosba atd.)
- **různorodé aktivity a hry** k fixaci pravidel (neomezit se jen na gramatická cvičení)

❖ Čím začít při výuce ČDJ?

Témata anebo jak postupně zvládat určité komunikační situace

1. **Seznamování, představování, pozdravy, osobní zájmena, sloveso být**
(*Ahoj x Dobrý den, Já jsem... To je... Kdo to je? atd.*)
2. **Škola a co děláme ve škole** – škola je většinou první místo, kde se žák s OMJ setká s češtinou, je důležité porozumět slovní zásobě a situacím, které se s tímto tématem

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

pojí; můžeme použít k výkladům a osvojení gramatiky (*rody, 4. pád j.č., 1. pád mn. č., časování sloves*)

- 3. Kde?** – místa + co tam děláme + co tam říkáme/co tam můžeme slyšet – můžeme navázat na školu a rozšířit to na prostředí města či vesnice (*obchod, nádraží, zastávka, lékárna...*)
- 4. Kdy?** – časové údaje + co tam děláme + kdy a jestli máme na něco čas („Co děláš po škole? „Můžeš dnes odpoledne?“ – rozšiřujeme slovní zásobu sloves, téma se týká přímo života dětí, naučí se mluvit o sobě a ptát se ostatních)
- 5. Věci kolem nás** – užitečná a praktická slovička + propojujeme s frázemi jako „kde je...“ „potřebuju...“ „můžu dostat...“
- 6. Jídlo a pití + nakupování** (školní jídelna)
- 7. Orientace** – ve městě, ve škole – umět se zeptat na cestu, na to, kde něco je, a především porozumět instrukcím, které dostáváme (*vpravo, vlevo, nahoře, dole...*)
- 8. Doktor, nemoci, zranění + rady, co má člověk dělat**

Gramatika aneb jak si postupně osvojuvat gramatický systém

Časování sloves v přítomném čase (začínáme slovesem být) – slovesa tvoří základ české věty a umožňují vyjádřit činnost + časování sloves nemá z pohledu cizince zase tak obtížný systém (řadí se zjednodušeně pouze do 4 tříd, na rozdíl od klasického rozdělení do pěti slovesných tříd), můžeme navíc ze začátku klást důraz pouze na tvary některých osob (já, ty, Vy)

Minulý čas – často mluvíme o tom, co bylo + tvorba tvaru slovesa v minulém čase je poměrně snadná

Budoucí čas nedokonavých sloves – konstruuje se jednoduše (tvary slovesa *být* + infinitiv), dokonavá slovesa můžeme učit pouze v kontextu a nemusíme vysvětlovat systém

1. pád jednotného čísla a rody podstatných jmen – jako reprezentativní prosté pojmenování

4. pád jednotného čísla rodu ženského, středního a mužského neživotného – jako pád předmětu, tedy velmi často používané větné konstrukce – máme mnoho situací a sloves, které vyžadují vyjádřit předmět/objekt + ze začátku můžeme vynechat složitější mužský rod životný

1. pád množného čísla rodu ženského, středního a mužského neživotného

2. pád jednotného čísla rodu ženského, středního a mužského neživotného – objeví se hned v odpovědi na otázku „Odkud jste?“ a pojí se s hojně užívanými předložkami z, od...

6. pád jednotného čísla – jako odpověď na otázku „Kde?“, takže vynecháme tvary mužského rodu životného

❖ **Co bychom (ještě) měli vědět, než začneme učit češtinu jako druhý jazyk**

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Dobrovolník se díky svému blízkému a častému kontaktu může stát něčím víc než tím, kdo „jen“ doučuje. Je pro dítě svým způsobem mostem do světa češtiny a českého prostředí, kterým ho provází. Jistá neformálnost mimo školní prostředí mu umožňuje stát se osobou, která dítěti usnadní adaptaci a pomůže mu lépe se zorientovat a „zdomácnět“ v tomto světě. Za každým žákem s OMJ je individuální osud a příběh. To, co prožil a situace, v které se teď nachází, může mít na učení češtiny značný vliv. Ideální je proto se dozvědět o konkrétní dítěti co nejvíc. To nám pomůže ho lépe pochopit a také ho účinně podpořit.

Je dobré, pokud si o „svém“ dítěti zjistíme co nejvíce informací, pomůže nám to v kontaktu a dává to šanci na lepší porozumění.

Zjišťujeme zejména: **silné stránky, zájmy a koníčky** (téma k rozhovoru, možnost navázat bližší kontakt), **školní úspěchy, zkušenosti a znalosti, oblíbené předměty, rodinnou a sociální situaci** (může být choulostivé, proto opatrně). Důležité je i zjistit, zda je ještě někdo kromě dobrovolníka, kdo dítěti mimo školu může pomoci, kdo např. pomůže s domácím úkolem.

V rámci jednoduché jazykové diagnostiky² zjišťujeme mj., jak dlouho je žák v ČR, nakolik ovládá češtinu, jak bohatou má slovní zásobu, zda rozumí instrukcím a pokynům, adekvátně věku testujeme všechny řečové dovednosti – poslech (porozumění hovoru, ústnímu projevu, porozumění instrukcím), mluvení, čtení a psaní (schopnost číst a psát latinkou), zda má zvládnuté základní gramatické jevy (časování sloves v přítomném čase, množné číslo, předložkové vazby). Na to vše má vliv samozřejmě také mateřský jazyk studenta – Slované mají díky jazykové blízkosti jiný start než např. studenti z asijských zemí, neznamena to ale, že Slované se automaticky a rychle naučí bezchybně česky.

- **Jak opravovat chyby?**

Trpělivě ale důsledně. Je jasné, že zejména na začátku studenti chybují neustále. Musíme se tedy nejen obrnit trpělivostí, ale i soustředit se na jevy, které právě probíráme a opravovat ty. Ostatní chyby můžeme v této fázi prostě „přeslechnout“ či v písemném projevu „přehlédnout“, abychom studenty úplně neodradili od mluvení či psaní. Zároveň potřebujeme určitou důslednost – chceme přece studenty něco naučit. Nebudeme se tedy tvářit, že něco umí, pokud to stále ještě neovládají.

- **Jak dlouho trvá naučit se česky?**

---

² Více k jazykové diagnostice najdete zde: <https://www.inkluzivniskola.cz/cestina-jazyk-komunikace/jazykova-diagnostika>

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Dlouho. Naučit se dobře jakýkoli cizí jazyk je otázka let, nikoli dní, týdnů či měsíců. I když máme co do činění se studenty pilnými, talentovanými a motivovanými, což nemusí být pravidlo, trvá minimálně půl roku, než ovládnou některé základní komunikační struktury a základní okruhy slovní zásoby. Zahraničních výzkumy ukazují, že zvládnutí komunikačního jazyka při dobrých podmínkách trvá cca 2-3 roky. Ovládnutí akademického jazyka (což je předpokladem školního úspěchu) trvá pak ještě dalších 5-7 let.

- **Jak motivovat studenty?**

Stává se, že jazykový pokrok není takový, jak bychom očekávali my nebo okolí dítěte. To může mít mnoho příčin: kromě motivace jsou to podmínky, v nichž se dítě nachází, školní prostředí, přiměřená a systematická výuka, věk, intelektuální schopnosti, píle a talent a motivace. Prvotní horlivost často rychle vyprchá a dítě někdy těžko hledá dlouhodobou motivaci a vytrvalost, která je při výuce jazyka potřeba.

Je třeba si uvědomit, že dítě často těžko hledá motivaci, neboť nikoli ono si vybralo Česko jako svůj nový domov, ale v naprosté většině případů o něm rozhodují jeho rodiče nebo zákonní zástupci. Dítě bylo vytrženo ze svého přirozeného prostředí z důvodů, které ne vždy chápe a často mu trvá delší čas, než se adaptuje. Syndrom vykořenění spolu s kulturním šokem, který se může vyskytnout zejména u dětí ze vzdálenějších kultur, často vede až k tzv. „*silent period*“ (tichému období), které je reakcí na drastickou změnu životních podmínek a kdy dítě na začátku komunikaci odmítá zcela.

Kromě určitého vhledu do situace dítěte a pochopení pomáhá zejména obrnit se trpělivostí a dát tomu čas – nespěchat, netlačit, nestresovat sebe ani dítě. Určité fáze osvojování jazyka nejde přeskocit, musí se jimi projít. A jazykový pokrok, stejně jako jakýkoli jiný, není vždy kontinuální, ale často přichází ve skocích, a to když to nejméně čekáme.

A to nejdůležitější – **chválit, chválit, chválit!** I za nejmenší úspěch, i za maličkosti. Často děti nikdo jiný nepochválí a i ony chtějí zažít úspěch. Soustředit se na to, co už náš svěřenec umí, nikoli na to vše, co ještě neumí, pomůže oběma stranám.

- ❖ **Tipy na aktivity při výuce ČDJ**

Hrací kostky – klasické kostky můžeme využít jak při procvičování čísel (házíme a dítě říká čísla, pak můžeme použít 2 či 3 kostky, čísla počítat, odčítat, násobit atd. -záleží na věku dítěte) tak při časování sloves (6 stran – 1.-3. os. j. č. a 1.-3. os. mn.č.)

Lepící papírky – známé post-it papírky můžeme využít při výuce základní slovní zásoby – popíšeme názvy předmětů v místnosti a dítě lepí, nebo naopak popíše ono a samo nalepí, popř. popletená třída – papírky nalepíme špatně a dítě opravuje, přelepuje)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Pexeso – klasické pexeso lze využít i k osvojení a procvičení slovní zásoby, kromě klasického pexesa můžeme hledat i kombinace: obrázek/slovo/písmeno, kartičky z pexesa můžeme použít i na obracečku a chňapačku

Domino – klasická hra se dá využít k výuce slovíček, lze ale využít při tvoření kombinací osobní zájmeno-správný tvar slovesa, mnoho domin najdeme v učebnici češtiny pro cizince Domino

Chňapačka – oblíbená aktivita na procvičení slovní zásoby – rozložíme na stole kartičky se slovní zásobou, lektor říká slova a žák má co nejrychleji „chňapnout“ správné slovo, nejlépe funguje ve dvojici nebo skupince

Kufr – klasika na hádání slov se v zjednodušené verzi dá dobře využít pro zpestření výuky (žáci se rozdělí do dvojic, jeden má za úkol popsat určité slovo napsané na kartičce, druhý, který toto slovo nevidí, ho má podle popisu uhodnout)

Kouzelný pytel – lektor má v pytli předměty z probrané slovní zásoby, žáci hádají po hmatu, co to je, též lze říkat, jaké to je (velké, malé tvrdé...procvičení adjektiv)

Běhací diktát – aktivita na zafixování a reprodukci psaného textu, lektor vybere text, který chce, aby žáci přepsali, vylepí ho opodál a děti běhají a text postupně opisují

❖ Seznam základní doporučené literatury a internetových zdrojů

Učebnice češtiny jako druhého jazyka pro mladší děti a začátečníky:

Škodová, S: Domino. Český jazyk pro malé cizince 1,2

Štindlová, B: Česky v Česku

Svobodová, J.: Učím se česky

Pokorná, V: Šimonovy pracovní listy

Kubíčková, K: ABECEDA – Karty písmen a pracovní listy ke kartám

Pišlová: Barevná čeština (pro prvňáky)

Schrimpfová, J. M.: Můj první slovník českého jazyka. Fraus

Gjurová, N.: Čeština jako cizí jazyk pro začínající školáky – Metodika pro učitele

Pro starší a pokročilejší:

Holá, L: Čeština Expres 1,2,3

Holá, L: NEW Czech Step by Step

Cvejnová, J.: Česky, prosím

Malá, Z.: Hry a aktivity pro výuku češtiny pro cizince

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Další internetové zdroje

www.inkluzivniskola.cz – portál organizace META o.p.s. s komplexními informacemi o tématu žáků s OMJ a výuky ČDJ

www.cestina2.cz – e-learning češtiny jako druhého jazyka pro začátečníky vytvořený organizací META o.p.s., zdarma

Vypracovala Hana Mlynářová na základě materiálů organizace META o.p.s.